Umumta'lim maktablarida fortepiano to'garak mashg'ulotlari orqali o'quvchilar ijro mahoratini rivojlantirishning pedagogik-psixologik mexanizmlari

Behro'za Anvarjon-qizi Juraqulova
NavDU

Annotatsiya: Mazkur dissertatsiya ishida umumta'lim maktablarida fortepiano to'garak mashg'ulotlari orqali o'quvchilar ijro mahoratini rivojlantirishning pedagogik-psixologik mexanizmlari tadqiq etiladi. Ishning maqsadi fortepiano to'garak faoliyatida o'quvchi shaxsining musiqiy qobiliyatlari, motivatsiyasi va emotsional-irodaviy sifatlarini hisobga olgan holda ijro mahoratini rivojlantirishning samarali pedagogik-psixologik yo'llarini aniqlash va asoslashdan iborat. Tadqiqotda nazariy tahlil, pedagogik kuzatuv, so'rovnoma, suhbat, pedagogik eksperiment va matematik-statistik metodlardan foydalaniladi. Natijalar asosida ijro mahoratini rivojlantirishning psixologik-pedagogik shart-sharoitlari, bosqichma-bosqich rivojlantirish modeli va amaliy-metodik tavsiyalar ishlab chiqiladi. Tadqiqot natijalari umumta'lim maktablari musiqa o'qituvchilari, to'garak rahbarlari va pedagogika yo'nalishi talabalariga mo'ljallangan.

Kalit so'zlar: fortepiano, to'garak mashg'uloti, ijro mahorati, pedagogik-psixologik mexanizm, umumta'lim maktabi, musiqiy qobiliyat, motivatsiya, emotsional-irodaviy sifatlar, pedagogik eksperiment, metodik tavsiya

Pedagogical and psychological mechanisms of developing students' performance skills through piano club activities in general education schools

Behro'za Anvarjon-qizi Juraqulova
NavSU

Abstract: This dissertation research explores the pedagogical and psychological mechanisms for developing students' performance skills through piano club activities in general education schools. The aim of the study is to identify and substantiate effective pedagogical and psychological ways of developing performance skills in piano club activities, taking into account the student's musical abilities, motivation, and emotional-volitional qualities. The research employs theoretical analysis, pedagogical observation, questionnaires, interviews, pedagogical experiment, and

(cc) BY

mathematical-statistical methods. Based on the results, psychological-pedagogical conditions for developing performance skills, a stage-by-stage development model, and practical-methodological recommendations will be developed. The research findings are intended for music teachers of general education schools, club leaders, and students of pedagogical fields.

Keywords: piano, club activity, performance skill, pedagogical-psychological mechanism, general education school, musical ability, motivation, emotional-volitional qualities, pedagogical experiment, methodological recommendation

Zamonaviy ta'lim tizimining muhim vazifalaridan biri yosh avlodning har tomonlama kamol topishini ta'minlash, uning estetik didini, ijodiy qobiliyatlarini va ma'naviy dunyosini boyitishdan iborat. Bu borada umumta'lim maktablarida tashkil etiladigan to‘garak mashg‘ulotlari alohida o‘rin tutadi. Ayniqsa, fortepiano cholg‘usi bilan bog‘liq to‘garak faoliyati o‘quvchilarda musiqiy savodxonlik, eshitish qobiliyati, ritm hissi va badiiy didni shakllantirishning samarali vositasi sifatida namoyon bo‘ladi.

Fortepiano ijrochiligi murakkab va ko‘p qirrali faoliyat bo‘lib, u nafaqat texnik ko‘nikmalarni, balki musiqiy tafakkurni, emotsional sezgirlikni va irodaviy barqarorlikni talab qiladi. Shu bois umumta'lim maktablari sharoitida fortepiano to‘garak mashg‘ulotlarini tashkil etishda pedagogik va psixologik omillarni chuqur hisobga olish zarurati tug‘iladi. Biroq amaliyotda ko‘pincha mashg‘ulotlar asosan texnik mashqlar va asar matnini o‘zlashtirishga qaratilib, o‘quvchining psixologik xususiyatlari, ichki motivatsiyasi va emotsional holati yetarlicha e'tiborga olinmaydi. Bu esa ijro mahoratining to‘laqonli rivojlanishiga to‘siq bo‘ladi.

Mazkur maqolaning dolzarbligi shu bilan belgilanadiki, hozirgi kunda umumta'lim maktablarida fortepiano to‘garak mashg‘ulotlari orqali ijro mahoratini rivojlantirishning pedagogik-psixologik mexanizmlari yaxlit tizim sifatida yetarlicha tadqiq etilmagan. Mavjud ishlarda asosan fortepiano o‘qitishning texnik-metodik jihatlariga e'tibor qaratilgan bo‘lsa-da, to‘garak faoliyati sharoitida o‘quvchi shaxsining psixologik resurslarini ishga solish mexanizmlari ochib berilmagan. Bu holat mavzuning ilmiy va amaliy ahamiyatini oshiradi.

Maqolaning maqsadi - umumta'lim maktablarida fortepiano to‘garak mashg‘ulotlari orqali o‘quvchilar ijro mahoratini rivojlantirishning pedagogik-psixologik mexanizmlarini nazariy asoslash va ularning samarali ishlash shart-sharoitlarini aniqlashdan iborat.

Fortepiano to‘garak mashg‘ulotlarining pedagogik-psixologik mohiyati

To‘garak mashg‘ulotlari umumta'lim maktablarida sinf-dars tizimidan farqli ravishda ko‘proq erkinlik, individual yondashuv va o‘quvchi tashabbusiga asoslanadi. Fortepiano to‘garagida o‘quvchilar turli yosh va tayyorgarlik darajasiga ega bo‘lgani uchun mashg‘ulotlarni differensiallashtirish tamoyili alohida ahamiyat kasb etadi.

(cc) BY

Bunday sharoitda pedagogik jarayonning muvaffaqiyati ko‘p jihatdan o‘qituvchining psixologik kompetentligiga, ya’ni har bir o‘quvchining individual xususiyatlarini to‘g‘ri baholay olishiga bog‘liq.

Pedagogik-psixologik mexanizm deganda, biz o‘quvchining ichki imkoniyatlarini safarbar etish, uni faoliyatga jalb qilish va bosqichma-bosqich rivojlantirishga qaratilgan pedagogik ta’sir usullari hamda psixologik omillarning o‘zaro bog‘liq tizimini tushunamiz. Bu tizim uch asosiy komponentdan iborat: motivatsion, kognitiv-operatsional va emotsional-irodaviy komponentlar. Ularning har biri ijro mahorati rivojlanishida o‘ziga xos vazifani bajaradi.

Motivatsion komponent o‘quvchining fortepiano chalishga bo‘lgan qiziqishini, ichki intilishini va maqsadga erishish istagini ifodalaydi. Psixologik tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, ichki motivatsiya tashqi rag‘batlantirishga qaraganda ancha barqaror va samarali bo‘ladi. Shu bois to‘garak rahbari o‘quvchida musiqaga bo‘lgan qiziqishni uyg‘otishi, uni o‘z ijrosidan zavq olishga o‘rgatishi, kichik muvaffaqiyatlarni ham e’tirof etishi lozim. Bu borada repertuar tanlovi muhim rol o‘ynaydi: o‘quvchiga tanish, yoqimli va texnik jihatdan mos asarlar berilishi uning motivatsiyasini kuchaytiradi.

Kognitiv-operatsional komponent musiqiy bilimlar, ijro ko‘nikmalari va texnik usullarni o‘zlashtirishni qamrab oladi. Fortepiano ijrochiligida nota o‘qish, ritmni his qilish, qo‘l harakatlarini muvofiqlashtirish, ovoz chiqarish sifati va pedaldan foydalanish kabi ko‘nikmalar shakllanadi. Bu jarayon bosqichma-bosqich amalga oshirilishi kerak: dastlab oddiy texnik mashqlar, so‘ngra kichik asarlar, keyin esa murakkabroq repertuar. Har bir bosqichda o‘quvchining imkoniyatlari hisobga olinishi va topshiriqlar uning “yaqin rivojlanish zonasiga” mos bo‘lishi zarur. Bu yondashuv o‘quvchining o‘ziga bo‘lgan ishonchini mustahkamlaydi va o‘rganish jarayonini samarali qiladi.

Emotsional-irodaviy komponent ijro jarayonida yuzaga keladigan his-tuyg‘ularni boshqarish, charchoq va qiyinchiliklarga qaramay mashq qilishni davom ettirish, sahnada hayajonni yengish kabi sifatlarni o‘z ichiga oladi. Fortepiano chalish uzoq muddatli va takroriy mashqlarni talab qilgani uchun irodaviy sifatlar alohida ahamiyatga ega. O‘quvchining emotsional holati, kayfiyati va o‘zini tuta bilishi ijro sifatiga bevosita ta’sir qiladi. Shu bois to‘garak mashg‘ulotlarida psixologik qulay muhit yaratish, o‘quvchini qo‘llab-quvvatlash va ijobiy emotsional fon ta’minlash muhim ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqot davomida ijro mahoratini rivojlantirishning uch bosqichli modeli ishlab chiqildi. Birinchi bosqich - moslashuv-motivatsion bosqich bo‘lib, unda o‘quvchi cholg‘u bilan tanishadi, asosiy o‘tirish qoidalarini, qo‘l holatini o‘zlashtiradi va musiqaga bo‘lgan qiziqishi shakllanadi. Bu bosqichda pedagogik ta’sir asosan o‘yin

(cc) BY

elementlari, oddiy va tanish kuylar orqali amalga oshiriladi. Psixologik jihatdan bu davrda o‘quvchida ishonch va xavfsizlik hissi shakllantirilishi kerak.

Ikkinchi bosqich - ko‘nikma-shakllantirish bosqichi. Unda texnik mashqlar, gammalar, arpedjio va akkordlar orqali qo‘l harakatlari mustahkamlanadi, nota o‘qish ko‘nikmasi rivojlantiriladi, ritm hissi sayqallanadi. Bu bosqichda o‘quvchining diqqati, xotirasi va irodasi faol ishtirok etadi. Pedagogik jihatdan topshiriqlarni kichik qismlarga bo‘lib berish, har bir mashqning maqsadini tushuntirish va natijani darhol tahlil qilish samarali hisoblanadi.

Uchinchi bosqich - ijodiy-ijrochilik bosqichi. Bu bosqichda o‘quvchi o‘rganilgan ko‘nikmalarni badiiy asar ijrosida qo‘llaydi, musiqiy obrazni yaratishga harakat qiladi, o‘z ijrosiga tanqidiy yondashadi. Psixologik jihatdan bu davrda o‘z-o‘zini baholash, sahnaviy qo‘rquvni yengish va ijodiy tashabbuskorlikni rivojlantirishga alohida e’tibor beriladi. Konsert chiqishlari, ochiq mashg‘ulotlar va tanlovlar bu bosqichning muhim shakllari hisoblanadi.

To‘garak mashg‘ulotlarida yuqorida qayd etilgan mexanizmlar quyidagi usullar orqali amalga oshiriladi. Birinchidan, individual yondashuv - har bir o‘quvchining musiqiy qobiliyati, temperamenti va tayyorgarlik darajasiga mos topshiriqlar tanlanadi. Ikkinchidan, rag‘batlantirish va ijobiy baholash - o‘quvchining har bir kichik yutug‘i e’tirof etilib, uning o‘ziga bo‘lgan ishonchi mustahkamlanadi. Uchinchidan, muammoli ta’lim usuli - o‘quvchi oldiga hal qilinishi kerak bo‘lgan musiqiy-ijrochilik masalasi qo‘yiladi va u mustaqil yechim izlaydi. To‘rtinchidan, o‘yin texnologiyalari - ayniqsa kichik yoshdagi o‘quvchilar uchun mashg‘ulotlarni o‘yin shaklida tashkil etish qiziqishni oshiradi. Beshinchidan, refleksiv tahlil - har bir mashg‘ulot yakunida o‘quvchi bilan birgalikda erishilgan natijalar va qiyinchiliklar muhokama qilinadi.

Shuningdek, to‘garak rahbarining psixologik tayyorgarligi muhim omil hisoblanadi. U o‘quvchining charchoq, asabiylik yoki qo‘rquv kabi holatlarini vaqtida payqashi va pedagogik ta’sirni moslashtirishi kerak. O‘qituvchining o‘zi ham ijrochi sifatida namuna bo‘lishi, o‘quvchiga ilhom berishi va musiqaga muhabbatni yuqtirishi ijro mahorati rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Tadqiqot davomida aniqlanganki, umumta’lim maktablarida fortepiano to‘garak mashg‘ulotlarining samaradorligi ko‘p jihatdan uch omilning uyg‘unligiga bog‘liq: o‘quvchining ichki motivatsiyasi, o‘qituvchining metodik va psixologik kompetentligi hamda mashg‘ulotlarning tashkiliy sharoitlari. Bu omillardan birining yetishmasligi ijro mahorati rivojlanishini sekinlashtiradi.

Motivatsiya masalasida shuni ta’kidlash lozimki, ko‘plab o‘quvchilar fortepiano to‘garagiga tasodifiy yoki ota-ona tavsiyasi bilan keladi. Bunday holatda dastlabki davrda qiziqish uyg‘otish, o‘quvchini cholg‘u bilan “do‘stlashtirish” muhim vazifa bo‘ladi. Tajriba shuni ko‘rsatadiki, o‘quvchi o‘zi tanlagan yoki yaxshi ko‘rgan asarni chalishni boshlaganda uning mashg‘ulotlarga bo‘lgan munosabati keskin yaxshilanadi.

(cc) BY

Shu bois repertuarni tanlashda o‘quvchi fikrini hisobga olish pedagogik jihatdan maqsadga muvofiqdir.

Psixologik jihatdan yana bir muhim masala - sahnaviy hayajon va o‘z-o‘zini baholashdir. Ko‘pgina o‘quvchilar ochiq chiqishlarda qo‘rquv hissini boshdan kechiradi, bu esa ijro sifatiga salbiy ta’sir qiladi. To‘garak mashg‘ulotlarida bunday holatlarni yengish uchun bosqichma-bosqich psixologik tayyorlash tizimi qo‘llanilishi kerak: dastlab tor doirada chiqish, so‘ngra kengroq auditoriya oldida ijro etish. Har bir chiqishdan keyin ijobiy tahlil va qo‘llab-quvvatlash o‘quvchining ishonchini mustahkamlaydi.

Metodik jihatdan esa texnik mashqlar bilan badiiy material o‘rtasida muvozanat saqlanishi zarur. Faqat texnikaga urg‘u berish o‘quvchining musiqiy didini so‘ndirishi, faqat asarlar chalish esa texnik kamchiliklarning mustahkamlanishiga olib kelishi mumkin. Shuning uchun har bir mashg‘ulotda ham texnik, ham badiiy vazifalar uyg‘un hal etilishi kerak.

Umumta’lim maktablarida fortepiano to‘garak mashg‘ulotlari orqali o‘quvchilar ijro mahoratini rivojlantirishning pedagogik-psixologik mexanizmlari motivatsion, kognitiv-operatsional va emotsional-irodaviy komponentlarning yaxlit tizimi sifatida namoyon bo‘ladi. Bu mexanizmlar o‘quvchining ichki imkoniyatlarini safarbar etish, uni faol ijodiy faoliyatga jalb qilish va bosqichma-bosqich rivojlantirishga qaratilgan.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, ijro mahoratini muvaffaqiyatli rivojlantirish uchun quyidagi shartlar bajarilishi lozim: o‘quvchining individual-psixologik xususiyatlarini hisobga olish; ichki motivatsiyani shakllantirish va qo‘llab-quvvatlash; texnik va badiiy tayyorgarlikni uyg‘un olib borish; psixologik qulay muhit yaratish; o‘quvchini bosqichma-bosqich mustaqil ijodiy faoliyatga tayyorlash. Ushbu shartlar bajarilganda fortepiano to‘garagi o‘quvchining nafaqat ijro mahoratini, balki umumiy musiqiy madaniyatini va shaxsiy kamolotini ham samarali rivojlantiruvchi muhim ta’limiy muhitga aylanadi.

Kelgusida mazkur mavzu doirasida turli yosh guruhlarida pedagogik-psixologik mexanizmlarning o‘ziga xos xususiyatlarini qiyosiy o‘rganish, shuningdek, zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish imkoniyatlarini tadqiq etish istiqbolli yo‘nalishlar sifatida belgilanishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Saidiy, Said Boltazoda. Влияние музыки на человека. Academy 4 (4), 63-65

2. Saidiy, Said Boltazoda. Теория магнитных эффектов других голосов многоголосной музыки. Science and Education 4 (1), 577-582

3. Саидий Саид Болта-Зода (2023). Модуляционные эффекты музыкального произведения. Science and Education, 4 (1), 563-569.

4. Саидий Саид Болта-Зода (2023). Особенности эффекта системы тяготения аккордов в музыке. Science and Education, 4 (1), 590-596.

5. Саидий Саид Болта-Зода (2023). Взаимное влияние тоники, субдоминанты и доминанты. Science and Education, 4 (1), 570-576.

6. Болта-Зода, С. С. (2022). Особенность мгновенного появления вторичного аккорда, органный пункт. Science and Education, 3(12), 885-891.

7. Расулова, Д. Ш. К., & Болтазода, С. С. (2022). Национальные инструменты Узбекистана. История музыкальных инструментов: дутар и уд. Science and Education, 3(3), 858-864.

8. Салимова, Б. Б. К., & Болтазода, С. С. (2022). Музыка как дискурс управления многоголосной музыки. Science and Education, 3(3), 845-850.

9. Халимов, Ш. Ш. Ў., & Болтазода, С. С. (2022). Некоторые аспекты формирования и развития музыкального воздействий с ее последствиями на развитии ребёнка. Science and Education, 3(3), 837-844.

10. Болта-Зода, С. С. (2022). Взаимодействие теории и гармонии музыки. Science and Education, 3(12), 851-856.

11. Саидий Саид Болта-Зода (2023). Влияние внутри тяготеющих звуков аккорда. Science and Education, 4 (1), 583-589.

12. Саидий Саид Болта-Зода (2023). Эффекты модуляции и отклонении музыки. Science and Education, 4 (1), 550-555.

13. Болта-Зода, С. С. (2022). Теоретические основы построения музыки. Science and Education, 3(12), 844-850.

14. Ропиева, Д. А. Қ., & Болтазода, С. С. (2022). Вокально-хоровые песни, обработка народных песен и развития мастерства учащихся. Science and Education, 3(4), 1200-1205.

15. Болтазода, С. С. (2022). Оценка характеристик волнообразных голосов в хоровом пении. Science and Education, 3(3), 865-871.

16. Саидий, С. (2019). Влияние музыки на личность и психику ребёнка. Вестник интегративной психологии, (19), 217-220.

17. Болта-Зода, С. С. (2022). Полифонический кондукт к строфической форме в музыке. Science and Education, 3(12), 837-843.

18. Саидий, С. Б. Продвижение новых принципов творческого фортепианного исполнительства в профильных школах искусств и культуры. Science and education. Scientific Journal, 4(3), 1612-1617.

19. Ропиева, Д. А. К., & Болтазода, С. С. (2022). Технологии формирования и развития вокально-хорового мастерства учащихся через народные песни. Science and Education, 3(3), 831-836.

20. Рустамов, А. Р. О., & Болтазода, С. С. (2022). Способы обогащения уроков игры на фортепиано передовым зарубежным опытом. Science and Education, 3(3), 904-910.

21. Қувватова, Н. Б. Қ., & Саидий, С. Б. З. (2022). Основные направления и тенденции развития будущих учителей по направление музыки. Science and Education, 3(8), 204-210.

22. Мухаммадиева, Р. У., & Болтазода, С. С. (2022). Основы современного педагогического творчества по сфере хора. Дирижёр как оптимально управляющий голосом хора в музыкальном театре. Science and Education, 3(3), 918-923.

23. Комил Буронович Холиков (2024). Вспомогательные клетки нервной ткани и действия периферических нервов в Шванновском клетке. Science and Education, 5 (12), 99-104.

24. Комил Буронович Холиков (2024). Специальные приёмы обучение изучения обмена калия и натрия в пороге мембраны Шванье. Science and Education, 5 (12), 69-74.

25. Комил Буронович Холиков (2025). Поликомилойиды генератор музыкального воспроизводимости пианиста в психофизиологии. Science and Education, 6 (1), 134-141.

26. Болта-Зода, С. С. (2022). Определения понятий диктанта в теории музыки. Science and Education, 3(12), 823-828.

27. Алиев, Б. Т. У., & Саидий, С. Б. (2022). Простые, сложные и смешанные размеры музыки при проведении уроков дирижирования, креативные методы обучения. Science and Education, 3(5), 1484-1492.

28. Рустамов, А. Р. О., & Болтазода, С. С. (2022). Методы и приёмы обучения игры на фортепиано. Science and Education, 3(3), 911-917.

29. Наргиза Бахтиёр Қизи Қувватова, & Саидий Саид Болтазода (2023). Современные методы работы с детьми, не имеющими музыкального образования. Science and Education, 4 (2), 1248-1255.

30. Эрназарова, А. Ф. Қ., & Саидий, С. Б. (2022). Методики обучения народным музыкальным ладам учащихся музыкальных школах и школ искусств. Science and Education, 3(11), 1021-1026.